Broj 11 | 2026.
www.nova-akropola.com

NOVA AKROPOLA

ZA BOLJEG ČOVJEKA I BOLJI SVIJET



SVJETSKI DAN
FILOZOFIJE

FILOZOFIJA I ZNANOST



FILOZOFIJA PRIRODE



ARISTOTEL I ALEKSANDAR



NEUROZNANOST I PLATON



O MUDROSTI











NOVA AKROPOLA

ZA BOLJEG ČOVJEKA I BOLJI SVIJET

11 | 2026. WWW.NOVA-AKROPOLA.COM

Sadržaj

4 FILOZOFIJA I ZNANOST
Igor Janković, mag. phil.

9 FILOZOFIJA PRIRODE ILI PRIRODNA FILOZOFIJA
Antun Musulin

12 ARISTOTEL I ALEKSANDAR
Marta Mihičić

17 O MUDROSTI
Ivančica Krivdić

18 NEUROZNANOST I PLATONOVA KRILATA KOLA
Fernand Schwarz

Impresum:

Glavni urednik: Andrija Jončić

Izvršna urednica: Nataša Žaja

Urednici rubrika: Dijana Kotarac, Ana Jončić, Jerko Grgić, Nataša Žaja, Branislav Vukajlović, Damir Krivdić

Lektura: Branka Žaja

Tehničko uredništvo: Atila Barta, Matija Prević

ISSN 1849-6237

Izdavač:
NOVA AKROPOLA - kulturna udruga
Ilica 36, 10000 Zagreb
Tel: 01/481 2222
web: www.nova-akropola.hr
e-mail: info@nova-akropola.com



Mogu li filozofija i znanost djelovati udruženim snagama u razmatranju skrivenih tajni prirode i čovjeka? Mogu li drugačijim pristupima i različitim jezikom govoriti o istom? Da bismo mogli povezati filozofiju i znanost, trebamo uzeti u obzir činjenicu da one nisu uvijek bile odvojene discipline. Danas su nam iz grčke tradicije poznati Tales i Pitagora kao filozofi koji se pitaju o počelu svega, ali i kao znanstvenici čija smo jasna matematička pravila usvojili još u školi. Nakon formalnog odvajanja obje su se discipline često susretale na zajedničkim dijelovima puta i svoja promišljanja iz različitih perspektiva okretale u istom smjeru. Jedan od takvih primjera je predodžba Sunčeva sustava i veličine svemira.

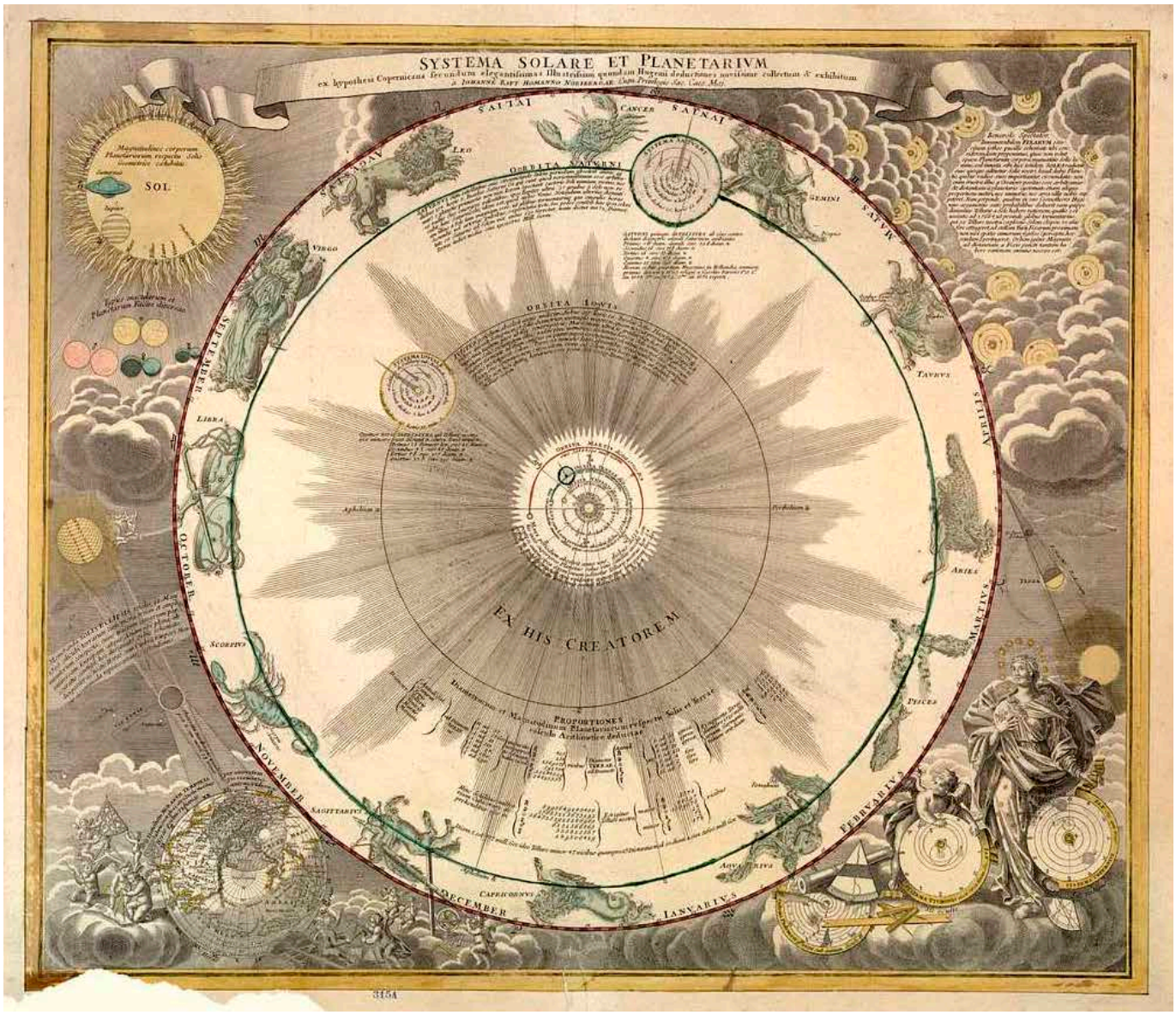
Ideje o položaju Zemlje u svemiru i njezinu odnosu prema Suncu i ostalim nebeskim tijelima imale su mukotrpni put razvoja, a jednom uspostavljeni modeli teško su se mijenjali. Iako je već Aristarh sa Samosa u 3. st. pr. Kr. tvrdio da Zemlja kruži oko Sunca, nametnuo se geocentrični model Aristotela i Ptolemeja koji će biti važeći stoljećima, sve do pojave renesanse. Pravi iskorak na ovom području napravili su znanstvenik Nikola Kopernik i filozof Giordano Bruno. Kopernik hrabro istupa s heliocentričnim modelom, za koji pruža matematičke dokaze i proračune, zadržavajući se ipak na granicama Sunčeva sustava. Kopernikove ideje inspirirat će Giordana Bruna i potaknuti ga da njegovim smjerom ustraje dalje prema beskonačnosti svemira i mnoštvu svjetova. Time je naš sustav stavljen u ravnopravan položaj sa svime što postoji u svemiru, kao i sva bića.

Ipak, bez Kopernikova predanog proučavanja i primjene matematike, velika bi ideja ostala u sjeni, a bez Brunova dubokog filozofskog uvida zastali bismo na novoj granici. Zato je ovo primjer zajedničkog koraka naprijed znanosti i filozofije prema istoj tajni kojoj idemo pomičući granice zamislivog i spoznatljivog...

Uredništvo

FILOZOFIJA I ZNANOST

Igor Janković, mag. phil.



Odnos filozofije i znanosti nije jednoznačan i nije ga jednostavno prikazati u kratkim crtama, što zbog povijesnog razvoja jedne i druge, što zbog njihova čestog preklapanja, ali i razilaženja. Postojala su razdoblja kada razlika između znanosti i filozofije nije bila ni potrebna ni uočljiva i razdoblja koja su davala primat teorijskim spekulacijama nad eksperimentalnim metodama. U nekim se razdobljima zahtijevalo da se filozofija odrekne svoje metafizičnosti u korist modela prirodnih znanosti, a u nekima je filozofija rame uz rame sa znanošću sudjelovala u razmatranju aktualnih problema.

U antici podjela na znanost i filozofiju nije postojala ni nominalno ni metodološki, dok se u srednjem vijeku prirodna filozofija (fizika, biologija, astronomija itd.) specifično bavila živim bićima i prirodnim procesima. Šesnaesto i sedamnaesto stoljeće obilježila je znanstvena revolucija koju će povesti Nikola Kopernik, Galileo Galilei, Johannes Kepler i Isaac Newton, što će znanost približiti modelu kakav danas poznajemo. Međutim, tek u devetnaestom stoljeću dolazi do institucionalnog razdvajanja filozofije i znanosti, kada će znanost zasebno formulirati svoj metodološki pristup spoznaji.

Da bismo ilustrirali jedan od načina na koji znanost i filozofija zajedno pripremaju i oblikuju put prema spoznaji istine, navest ćemo dva pristupa razvoju kozmoloških ideja o Sunčevu sustavu i veličini svemira

koji predstavljaju vrhunac renesansnoga promišljanja prirode. Renesansno razdoblje odabrano je zato što se upravo u tom razdoblju naziru prvi izdanci koji će biti od velike važnosti za metodološko razdvajanje znanosti i filozofije. Dva velika mislioca koja su na polju kozmologije pomicala granice opisivanja i razumijevanja univerzuma svakako su Giordano Bruno i Nikola Kopernik.

Ptolemejevo "Najveće djelo" i kopernikanski obrt

Klaudije Ptolemej [Κλαύδιος Πτολεμαῖος] (85. – 165.) bio je matematičar, geograf, astrolog i astronom iz Aleksandrije u Egiptu. Iako je imao više istraživačkih interesa, njegov će geocentrični model svemira ipak biti taj koji će oblikovati astronomsku paradigmu stoljećima, sve do pojave Kopernika kada će biti ozbiljno izazvana, a konačno napuštena i zamijenjena heliocentričnom teorijom tijekom 17. stoljeća. Ptolemej je rezultate istraživanja o svemiru prikazao u djelu *Almagest* (od izraza *al-Majisti*: "Najveće djelo", "Velika rasprava"). U njemu je dao matematički dokaz slike svemira onako kako ju je filozofski razvio Aristotel. Prema toj slici, planet Zemlja nepomično stoji u samom središtu svemira dok oko nje kruže drugi planeti, Mjesec i Sunce. Sva nebeska tijela kreću se oko Zemlje, dok se na granicama svemira nalaze nepokretne zvijezde.

Putanje nebeskih tijela prikazane su kao savršene kružnice (*deferenti*), dok su odstupanja u njihovu gibanju objašnjavana njihovim putanjama po *epiciklima* (male kružne putanje kojima se objašnjava zašto ponekad planeti ostavljaju dojam da se gibaju unazad). Pored ovih, važno je istaknuti matematičke pojmove *ekscentar* i *ekvant*, gdje se prvim objašnjava zašto se brzina kretanja planeta na nebu prividno mijenja tijekom godine, dok se drugim objašnjava zašto se planete na nebu kreću uvijek istom prividnom brzinom.

Ono što možemo vidjeti iz navedenog jest da je slika univerzuma podrazumijevala matematičku pravilnost ili savršenost koja običnom promatračkom oku nije bila dostupna te su uvedene posebne mjere kako bi se objasnila svaka nepravilnost koja se nalazi u empirijskom promatranju. Aristotel, a potom i Ptolemej, pretpostavljali su savršenu geometrijsku uređenost neba kao najuzvišenije i vječne strukture prirode.

Almagest predstavlja najkompletnije astronomsko-matematičko djelo antičkog doba koje će ovu granu znanosti obilježiti dugi niz stoljeća. Slobodno se može nazvati i vrhuncem ili krunom antičke astronomske misli. Stoga ne iznenađuje što je ideja *Almagesta* odolijevala i oblikovala čitavu paradigmu (pogotovo srednjovjekovnu) koja neće biti ozbiljno izazvana sve do pojave Kopernikova *De revolutionibus*.

Zanimanje za prirodne znanosti, a naročito astronomiju, u renesansnoj je Europi potaknulo brojne mislioce da preispitaju tradicionalnu ptolemejsko-aristotelovsku sliku svemira i Sunčeva sustava. Kritički stav prema važećim doktrinama i njihovim manjkavostima, kao što su velika kompleksnost i nedosljednost u predviđanju, probudio je interes za preispitivanje tradicionalnog modela svemira i službene filozofije. Inspiracija se crpila iz autentičnih antičkih tekstova (u ovom slučaju zanimljiv je Aristarh sa Samosa). Kopernik je prvi matematičar i astronom koji će ozbiljno dovesti u pitanje načela Ptolemejeva *Almagesta*.

Nikola Kopernik (1473. - 1543.) je bio renesansni mislilac, astronom i matematičar koji je u većoj mjeri bio naklonjen onome što će se kasnije nazvati egzaktnom matematičkom i empirijskom metodom, što ga čini renesansnim pionirom moderne znanstvene misli. U svom glavnom djelu *De revolutionibus* (*De revolutionibus orbium coelestium*) Kopernik izlaže i matematički dokazuje tezu o heliocentričnom sustavu i gibanju drugih planeta; najprije izlaže matematičke teoreme, a zatim pruža dokaze o gibanju i položaju Zemlje, Mjeseca i ostalih planeta. Pritom analizira



pojave poput ravnodnevica, nagiba nebeskih sfera, geografskih širina planeta, njihovih pravilnih i nepravilnih gibanja, kao i prividnog gibanja Sunca, koje se opaža kao posljedica Zemljina kruženja. Također razmatra i prividne nepravilnosti u gibanju drugih planeta, polazeći od pretpostavke da se oni gibaju pravilnim kružnim putanjama oko Sunca koje postavlja u središte svijeta, odnosno univerzuma. Kako sam navodi u svom djelu:

Zbog toga se ne stidimo tvrditi da ova cjelina koju Mjesec obuhvaća, a također i središte Zemlje, kruže ovim velikim orbitalnim krugom zajedno s preostalim zvijezdama lutalicama tijekom godišnje revolucije oko Sunca, i da se središte svijeta nalazi oko njega. Također tvrdim da Sunce ostaje zauvijek nepomično i da bilo koje vidljivo gibanje koje mu pripada može biti izvedeno na osnovu pokretljivosti Zemlje.

Iako je tezom o heliocentrizmu raskrstio s ptolemejskim geocentričnim modelom, Kopernik će po pitanju veličine svemira ostati u granicama tradicionalnog načina razmišljanja. Za njega svemir ili univerzum itekako ima granicu i ona se, kao i kod Ptolemeja, nalazi na obodu Sunčeva sustava.

Veličina svijeta je takva da je udaljenost od Sunca do Zemlje smisleno usporediva s ma kojom planetarnom sferom, dok je u usporedbi sa sferom zvijezda stajačica ona nezamislivo mala.

Ovakav model univerzuma podrazumijeva prostor koji je u stanju obuhvatiti sva moguća nebeska tijela koja se u njemu nalaze. Dakle, prema Koperniku, Sunčev sustav iscrpljuje prostor univerzuma, a zvijezde predstavljaju samo točke na njegovoj posljednjoj sferi koje ga i ograničavaju.

Razobručeni svemir i beskonačnost svjetova

Nakon Kopernikove smrti, heliocentrični model potaknuo je druge mislioce na istraživanje svemira. Tako će ideja heliocentrizma postati jedna od ideja vodilja renesansnog filozofa Giordana Bruna. S jedne strane on baštini stare tekstove antičkih mislilaca, pogotovo platoničara, a s druge se strane oštro obračunava s tradicionalnim skolastičkim sustavima koji počivaju na filozofiji prirode i metafizici Aristotela. Osim ovim značajnim uzorima, Bruno se divio i Kopernikovoj intelektualnoj smjelosti, učenosti (pogotovo u poznavanju antičkih tekstova pitagorejske škole i njenog predstavnika Filolaja, kao i peripatetičara Aristarha) i kritičkom stavu prema tradiciji, što ne propušta istaknuti u djelu V*ečera na Pepelnicu*.

Bruno će u svojim djelima, pogotovo u *Večeri na Pepelnicu*, uputiti Koperniku kritiku na račun njegove metodologije. Naime, Bruno smatra da se korištenjem matematike u spoznaji vječnih i temeljnih istina prirode samo udaljavamo od njih. Ipak je spomenuti *Almagest*, zasnovan na matematičkoj savršenosti i



preciznosti koja je zaslijepila mnoge mislioce, mnoge od njih i potaknuo da se odvaže istraživati kozmos i najdublje istine prirode. Kopernikovo djelo, iako revolucionarno u pogledu heliocentrizma, još uvijek posuđuje staru, tradicionalnu metodu koja se pokazala nedostatnom. Svemir je zbog toga i dalje ostao ograničen, a matematičko postavljanje problema samo je otežavalo filozofsko-intuitivnu spoznaju. Može se reći da je Kopernik krenuo u dobrom smjeru; promatrajući nebo zaključio je da se geocentrični sustav teško može održati. Njegov je intuitivni zamah bio ispravno usmjeren sve dok se nije vratio staroj matematičkoj metodi dokazivanja onoga što je neposredno shvatio o prirodi. Glavna Brunova kritika Kopernikove znanstvene metode sastojala se u tome što je u novoj heliocentričnoj slici i dalje disala stara teorija iz *Almagesta*. Tradicija je i dalje uporno bila prisutna, što je Bruna navelo da pažljivom analizom starih postavki ptolemejsko-aristotelovske doktrine izbjegne pogreške koje je činio Kopernik.

Za razliku od Kopernika, za Bruna se može reći da se njegov misaoni put gradio isključivo filozofskom metodom koja se sastojala od osjetilnog promatranja i logičko-spekulativne metode. Njegova filozofska misao o prirodi svemira i Boga dovest će ga do zaključka koji će doslovno probiti granice tadašnjeg poimanja kozmosa. Bruno prihvaća heliocentrizam koji je smjelo postavio i argumentirao Kopernik, ali ide i korak dalje. Tvrdi da je svemir po prirodi beskonačan i da se u njemu nalazi bezbroj solarnih sustava koji su slični našem te da ne postoji nikakvo središte kozmosa ni povlašteni položaj nekog nebeskog tijela u odnosu na ostala. Filozofskim promišljanjem Bruno probija granice koje su tako čvrsto postavili Ptolemej i Kopernik, čineći svemir beskrajnim i kritizirajući antropocentrizam odbacivanjem ideje o postojanju središta. Prema Brunu, Sunčev sustav je samo jedan između bezbroj drugih solarnih sustava i nije jedinstven. Na drugim, udaljenim planetima postoji život, baš kao što postoji i na Zemlji, a omogućava ga neko njihovo Sunce.

Taj argument (o središtu i granicama I.J.) je bezvrijedan i protiv Nolanca, koji tvrdi da je svijet beskrajan i da stoga u njemu nijedno tijelo nema povlasticu da bude apsolutno u središtu, ili na kraju ili između dvije granice utvrđene odnosima spram drugih tijela u smislu strogo shvaćenih položaja.

Ideja o beskonačnosti svemira i mnoštvu svjetova je srž Brunove filozofije prirode koja je detaljno izložena i argumentirana u djelu *O beskrajnosti, svemiru i svjetovima*. Kao spekulativni mislilac, Bruno promišlja o suštini prirode što će ga dovesti do odbacivanja ideje o *granicama*. U promišljanju značaja i paradoksalnosti granica svemira posebno se osvrće na filozofsku misao koja leži u temeljima i geocentričnog i heliocentričnog modela. Ta se misao odnosi na Aristotelovu definiciju *prostora* kao *nepokretne granice onoga što sadrži neko tijelo.* Tako je definicija nepokretne granice kod Bruna potpuno napuštena, a geometrija ustupa mjesto spekulativnoj metodi koja je adekvatnija za ispitivanje značenja beskonačnosti.

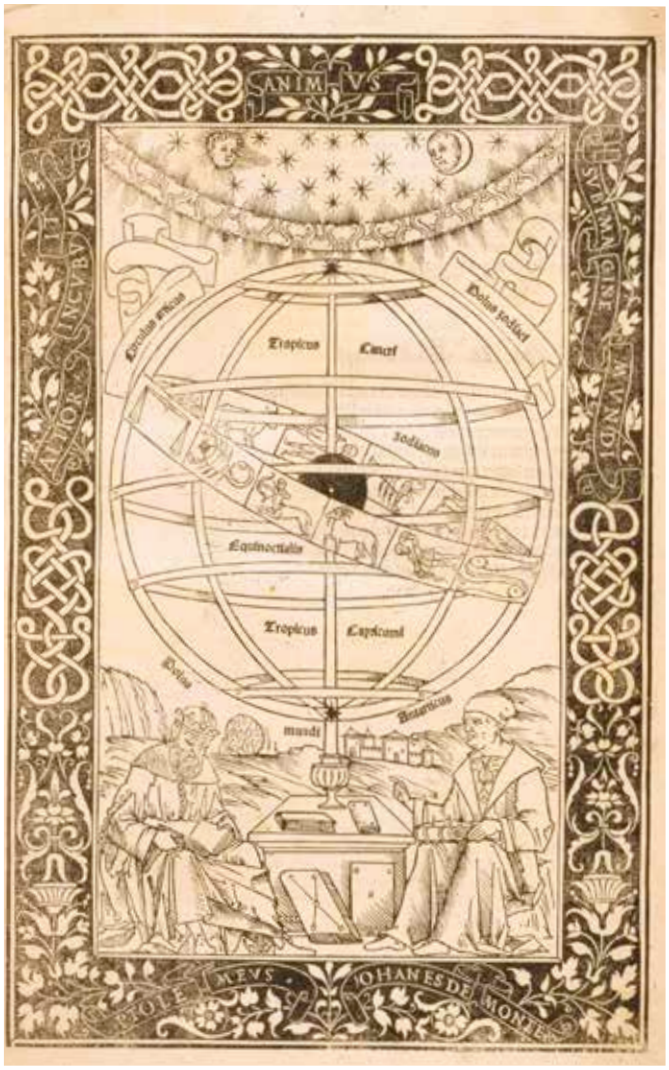
Bruno je smatrao da beskonačnost prirode odgovara beskonačnoj božanskoj moći te da se ni priroda, a ni Bog ne mogu spoznati posredno i postupno nagomilavanjem spoznaja iz drugih znanosti, već samo neposredno, spekulativnom moći uma. Pojedinačne spoznaje omogućuju samo slutnju i nagovještavaju apsolutnu spoznaju, ali do nje ne mogu doći jer je njezina priroda takva da se ne otkriva jednostavnim dodavanjem novih spoznaja. Na takav Brunov stav utjecala su učenja neoplatoničara, ali i filozofija Nikole Kuzanskog kojega Bruno smatra jednim od svojih učitelja.



Da bismo ovo ilustrirali, zamislimo dvije slike. Na jednoj je savršena kružnica koja predstavlja znanje o apsolutu, odnosno božanskoj beskonačnoj prirodi. Ta vrsta znanja je intuitivna i započinje neposrednim uvidom u prirodu kao cjelokupnim izrazom božanske moći. S druge strane možemo zamisliti mnogokut koji nastaje od trokuta kojem se neprekidno dodaju nove stranice i kutovi. Kako broj stranica raste, lik sve više nalikuje kružnici i oku može izgledati kao da je beskonačnim dodavanjem stranica kružnica konačno dosegnuta. Međutim, *um* jasno uviđa da, bez obzira na broj stranica, taj lik nikada nije kružnica, već samo mnogokut s konačnim brojem stranica. Analogno tomu, pojedinačne spoznaje mogu se beskonačno umnožavati, ali apsolutno znanje nije njihov zbroj, već pripada sasvim drugačijem redu spoznaje. Taj stav izvorno se pripisuje Kuzanskom, a naziv *učeno neznanje* (lat. *docta ignorantia*) označava činjenicu da se sa svakom novom spoznajom proširuje i svijest o onome što ostaje nespoznato. Istinska mudrost stoga ne počiva na uvjerenju da se apsolut (beskonačno) može u potpunosti obuhvatiti razumom, već na priznanju granica ljudske spoznaje i otvorenosti prema onome što ih nadilazi.

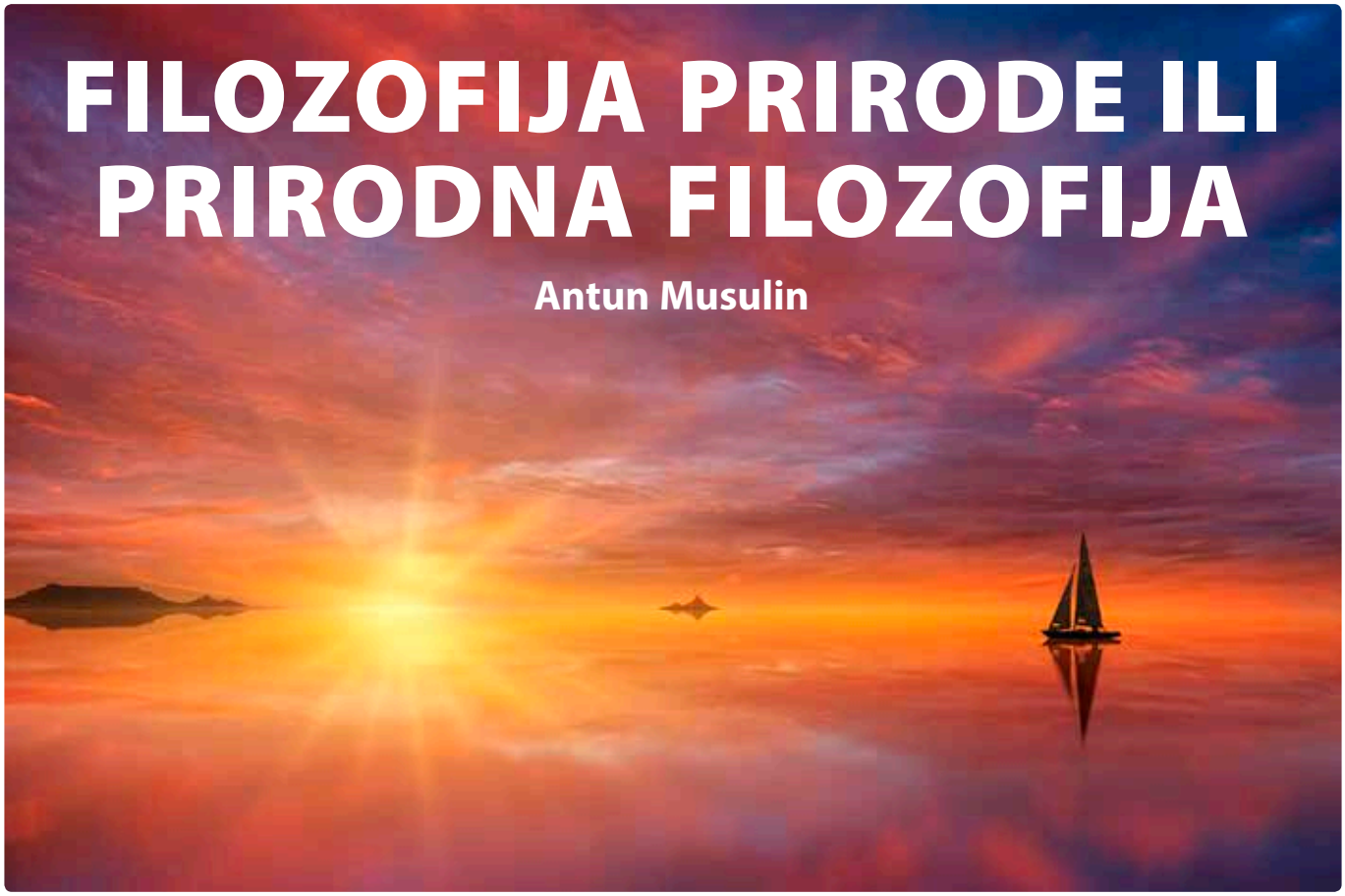
Sličnosti i razlike koje dijele Bruno i Kopernik ukazuju na jedan model funkcioniranja i međusobnog utjecaja znanosti i filozofije. Najistaknutija razlika nalazi se u metodi, odnosno načinu mišljenja koje oblikuje i predmet kojim se bavi. Kopernik je svoj misaoni interes fokusirao na konkretan problem gibanja planeta i Sunca, što će ga odvesti do konkretnog modela čiji se rezultati mogu verificirati. Međutim, njegova spoznaja – koja će se svrstati u red znanstvenih spoznaja – treba zahvaliti svoje postojanje dugom nizu filozofsko-znanstvenih spoznaja kroz povijest. Brunova filozofija prirode polazi od sasvim drugačijeg načina mišljenja koji se naziva spekulativnim. Spekulativno mišljenje metodološki predstavlja jednu metainstancu mišljenja koja prepoznaje vrline i mane pojedinačnih metoda, pa tako i ograničenost matematičke metode (odnosno mjerenja) u istraživanju svemira. S druge strane, općenitost spekulativne moći zahvaćanja propušta viđenje pojedinačnih fenomena koji itekako imaju moć utjecati na ono što se smatra istinitim ili paradigmatskim. Zajedničkim radom, bilo na istim ili na različitim područjima, granice mislivog i spoznatljivog konstantno se pomiču u svijetu znanosti i filozofije, a one bi se teško mogle razvijati jedna bez druge.

Promjene u filozofiji i znanosti često utječu na širi društveni kontekst u kojem se nalaze. Kopernik i Bruno su bili svjesni da njihova istraživanja i stavovi nisu u skladu s tradicionalnim znanstvenim i filozofskim uvjerenjima njihova doba, u kojem je važan autoritet predstavljala Crkva. Kopernik je svoje djelo *De revolutionibus* objavio tek pred kraj života, vjerojatno vođen oprezom i sviješću o mogućim kontroverzama koje će izazvati njegova teorija. Djelo je objavljeno 1543. godine, a na popis zabranjenih knjiga *Index librorum prohibitorum* uvršteno je 1616. godine, uz zahtjev da se određeni dijelovi isprave. Bruno je doživio tragičniju sudbinu. Osim neortodoksnih ideja koje je zastupao, njegov kritički stav pogađao je crkvene dogme i temeljna teološka učenja, što ga je učinilo cjeloživotnim prognanikom i heretikom. Nakon godina lutanja europskim gradovima, uhićen je u Veneciji 1592. godine, a potom izručen Rimskoj inkviziciji. Poslije gotovo osam godina dugog inkvizicijskog procesa osuđen je i 1600. godine spaljen na lomači u Rimu, na Campo de' Fiori. Sudbine Kopernika i Bruna pokazuju da razvoj filozofskih i znanstvenih ideja nije ovisio isključivo o njihovoj teorijskoj utemeljenosti, već i o društvenim, političkim i religijskim okolnostima u kojima su nastajale i bile prihvaćane.



FILOZOFIJA PRIRODE ILI PRIRODNA FILOZOFIJA

Antun Musulin



Prema Platonu, čovjek je po prirodi filozof, biće koje sebi postavlja pitanja o svemiru, o svrsi i smislu života, o dobru i zlu, o slobodi i dužnosti i o mnogo čemu drugome... Potreba za dubljim razumijevanjem samoga sebe i svijeta koji ga okružuje svojstvena je ljudskom biću.

Međutim, filozofija nije samo "spoznaja svijeta i čovjeka", nego spoznaja koja pridonosi oplemenjivanju i svijeta i čovjeka. To je najbolji način brige o sebi, o vlastitom moralnom i duhovnom zdravlju. Uostalom, mudrost je znanje o tome što je dobro za dušu; ako ne razlikujemo dobro od zla, ne možemo izbjeći duševnu patnju i pronaći pravu sreću koju su stari filozofi povezivali s mjerom čovjekove sličnosti s Bogom i puninom života.

Širok raspon pitanja o svijetu i čovjeku pridonio je primarnoj podjeli filozofije na praktičnu i kontemplativnu filozofiju. Prva se može definirati kao znanje o ljudskim stvarima – znanje o tome kako djelovati, a druga kao znanje o božanskim stvarima – Biću ili inteligibilnoj i vječnoj stvarnosti.[1] Takva podjela filozofije pripada Aristotelu, a neizravno je prisutna već u Platonovim djelima. Tako, primjerice, Platon u *Državi* razmatra problem pravednosti, odnosno pitanje postizanja unutarnjeg sklada na razini mikrokozmosa (ljudske duše) i mezokozmosa (države). Drugim riječima, u tom djelu on postavlja temelje praktične filozofije; njegov *Parmenid* (ili *O idejama*) obuhvaća cjelokupnu teologiju (pitanja vezana uz Jedno/Dobro i inteligibilni svijet), istodobno uvodeći čitatelja u dijalektiku, metodu proučavanja biti stvari; u *Timeju* (ili *O prirodi*) istražuje postojanje i ustroj svemira, svijet nastajanja, kretanja i evolucije svih stvari.

Praktična filozofija doprinosi pročišćenju duše i stjecanju vrlina, a kontemplativna filozofija razumijevanju istine te stoga pomaže čovjeku da nalikuje Bogu. Prva prethodi drugoj, jer "baš kao što mutne i izranjane oči ne mogu razaznati predmete obasjane jakom svjetlošću, tako ni duša koja ne posjeduje vrlinu ne može, poput odraza u zrcalu, promatrati sjaj koji zrači iz istine. Jer nečistima nikada neće biti dopušteno dotaknuti ono u čemu prebiva čistoća".[2] Drugim riječima, moralna vrlina prethodi kontemplativnoj vrlini, koja nam u svom najvišem očitovanju omogućuje kontemplaciju inteligibilnog svijeta, svijeta ideja, kojim upravlja Trojstvo ideja dobra-ljepote-istine.

Međutim, pitajući se o čovjeku, svijetu i transcendentnom, istovremeno prakticiramo sve vrste vrlina i obuhvaćamo sve aspekte filozofije, uključujući

[1] Putem dviju grana filozofije – aktivne i kontemplativne – postižemo pravednost i mudrost, dva krila koja uzdižu dušu prema božanskom.

[2] Hijeroklov komentar na Pitagorine *Zlatne stihove*.

discipline povezane s kontemplativnom (teorijskom[3]) filozofijom koje još od Aristotelova vremena uključuju znanje o prirodi, odnosno o svemiru u cjelini.

Priroda kao predmet proučavanja

Pojam priroda (grč. *physis*, dolazi od glagola *φυω* što znači rasti ili nicati; lat. *natura* – od glagola *nasci* – roditi se), kako u antici tako i danas, odnosi se na (prirodni) svijet koji nas okružuje, na sve što je vezano uz rađanje, rast i proces nastajanja, to jest na skup prirodnih stvari.

Sokrat u *Fedonu* kaže da je u mladosti žudio za znanjem koje nazivaju istraživanjem prirode; smatrao je uzvišenim razumijevanje uzroka stvari, zašto neka stvar nastaje, zašto nestaje i zašto postoji; također je istraživao procese propadanja stvari, kao i promjene koje se zbivaju na nebu i na zemlji. (*Fedon* 96a-c).

"Svrha fizikalnog dijela (teorijske filozofije) jest spoznati prirodu cjeline, kakvo je živo biće čovjek i koje je njegovo mjesto u svijetu. Također nastoji utvrditi upravlja li Bog cjelinom svojom providnošću, jesu li mu drugi bogovi podređeni te kakav je položaj ljudi u odnosu na bogove." (Alkinoj, *Didaktički priručnik Platonovih učenja*) Dakle, fizikalni dio teorijske filozofije ili filozofije prirode, koja se ponekad naziva i prirodnom filozofijom, nastoji objasniti svemir, pronaći principe i zakone koji upravljaju svijetom, razumjeti kako priroda funkcionira i zašto je svijet takav kakav jest. Ona također istražuje odnos između providnosti, nužnosti i sudbine, drugim riječima, odnos između uzroka i posljedica.

Pojam "priroda" također se odnosi na unutarnju bit stvari i pojava koja poput mreže obuhvaća cijeli svemir, u kojem je sve uređeno, međusobno povezano i u kojem je sve prisutno unutar svega ostaloga. Moglo bi se reći da je ta mreža satkana od prijateljstva i pravednosti te da te odlike predstavljaju najdublju prirodu svemira.

"Mudraci nam kažu, Kalikle, da nebom, zemljom, bogovima i ljudima upravlja suživot, prijateljstvo, red, umjerenost i pravda, i da se ovaj svemir stoga, prijatelju moj, zove "kozmos" ili red, a ne nered i razuzdanost." (Platon, *Gorgija* 508a)

Promišljajući o svijetu koji nas okružuje, mi stupamo u dijalog s njim, čudimo se i pitamo o nebu i zemlji, o životu i smrti, o prolaznom i vječnom, o promjenjivoj prirodi stvari i odnosima među njima... A iz pronađenih odgovora proistječu nova pitanja. Percepcija prirode kao najvećeg umjetničkog djela demiurga, koje nas poziva da ga čitamo, postupno postaje duhovna praksa. Postavljamo pitanja, a priroda, utjelovljenje *arete* ili savršenstva, odgovara i otkriva svoje tajne filozofima-znanstvenicima. Autentična filozofija, umjetnost i znanost rađaju se zahvaljujući dijalogu s prirodom.

U tom smislu pojam *philosophiae naturalis*[4] ne podrazumijeva samo "filozofiju prirode", već i "prirodnu filozofiju", posebnu vrstu filozofiranja, usredotočenu na misterij mikrokozmosa i makrokozmosa u njihovu nerazdvojivom jedinstvu. Ona je prirodna potraga koja nas vodi do pronalaženja istine i življenja života u skladu s prirodom. Na kraju krajeva, u samoj srži svakog nastojanja i istraživanja ljudskog duha želja je za povratkom vlastitim izvorima. Upoznajući svijet, upoznajemo sebe; upoznajući sebe, otkrivamo svijet.

Evolucija filozofije prirode

U kasnom srednjem vijeku prirodna je filozofija doživjela puninu razvoja nakon što je postala obveznim predmetom na srednjovjekovnim sveučilištima i temeljni dio studija za sve studente. Nešto kasnije, u renesansi, shvaćanje prirode se mijenja: odnos prema svijetu koji nas okružuje postaje utilitaristički. Priroda gubi status univerzalne božice koja svoje tajne skriva pod mnogim velovima. Više joj nije bilo dopušteno ostati skrivenom; umjesto toga, počeli su je "mučiti" – prisiljavati je da se pokori čovječanstvu, da postane poslušna robinja i otkrije sve svoje tajne.

Tijekom sljedećih stoljeća u filozofskoj i znanstvenoj zajednici prevladavalo je mišljenje da je prirodna stvarnost poput stroja i da se svi njezini fenomeni mogu svesti na mehaničke procese. U 21. stoljeću filozofija i znanost vraćaju se drevnim predodžbama o svijetu: naš planet ponovno dobiva status živog bića i pravo nositi ime prve od božica – božice Gaje. Božica Izida (koja, prema Plutarhovim riječima kaže: "Ja sam sve što je bilo, jest i bit će, i nijedan smrtnik nije podigao moj veo"), koja je nekada bila alegorijska personifikacija prirode, sada postaje simbol beskrajnog i neizrecivog univerzalnog bića, a njezin veo više ne predstavlja tajne prirode, već misterij samog postojanja.

Budući da se priroda različito tumačila u različitim vremenima, te su promjene preobrazile samu filozofiju prirode. Najdublja od tih promjena dogodila se u 17. stoljeću. Prije toga, egzaktne znanosti i razne tehničke vještine postojale su neovisno i nisu bile obuhvaćene filozofijom prirode. Zahvaljujući Newtonu i njegovu djelu *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica* prvi su se put matematičke metode počele koristiti za opisivanje mehanizama i zakona koji vladaju prirodom.

[3] Teorijska filozofija, prema Aristotelu, obuhvaća fiziku, matematiku i metafiziku/teologiju.

[4] Seneka je bio prvi koji je upotrijebio izraz *philosophia naturalis* (prirodna filozofija).

Do tada je filozofija prirode bila teorijska (kontemplativna) disciplina, neodvojiva od teologije. S druge strane, egzaktne znanosti su bile strogo ograničene samo na mjerenje, računanje i opisivanje pojava, nisu tragale za temeljnim uzrocima pojava niti su se otkrivene pravilnosti izražavale matematičkim jednadžbama. Spajanjem matematike i filozofije prirode, potonja je postala "majka svih znanosti", znanosti koje su do 19. stoljeća dosegnule određenu razinu zrelosti, stekle neovisnost i počele postojati odvojeno od svoje "majke".

S razvojem znanosti i samostalnih znanstvenih disciplina opseg filozofije prirode znatno se smanjio. Danas ona prvenstveno istražuje čovjekov odnos s prirodom, temeljnu prirodu stvarnosti, obuhvaćajući područja kao što su ekološka etika, filozofija biologije i filozofija fizike.

Ezoterijsko učenje – nepisane doktrine

Prirodnu filozofiju ponekad nazivaju ezoterijskom filozofijom. Je li upotreba tog izraza opravdana?

Kako bismo izbjegli nesporazume, razjasnimo što podrazumijevamo pod ezoterijskom filozofijom. Kako savjetuju Platon i Konfucije, riječi moraju biti ispunjene značenjem, inače ostaju prazne ljušture. Riječi su zapravo oruđa za prenošenje značenja i njima se mora pažljivo rukovati. Postojanje idealističke filozofije podrazumijeva postojanje materijalističkih učenja, baš kao što postojanje ezoterijske filozofije podrazumijeva postojanje egzoterijske filozofije. Primjerice, moglo bi se ustvrditi da su, u usporedbi s Aristotelovim učenjem, Platonova učenja više "ezoterijska" jer se Platon uglavnom usredotočuje na skrivenu, nevidljivu stranu stvari, dok Aristotel više pažnje posvećuje svijetu pojava.

U antici se pridjev "ezoterijski" odnosio na unutarnji, skriveni aspekt nekog učenja. Sam Aristotel navodi da su pitagorejci bili podijeljeni u dvije skupine: egzoterike (akuzmatičari) i ezoterike (matematičari). Prvi su bili upoznati s osnovama učenja te su poučavani kroz akuzme i simbole (učenje zaogrnuto prozirnim velom), dok su drugi bili izravni učenici samog Pitagore i proučavali su četiri temeljne znanosti: aritmetiku, geometriju, glazbu i astronomiju.

Danas mnogi znanstvenici – oslanjajući se na Platonovo *Sedmo pismo* i svjedočanstva njegovih učenika – smatraju da je slična podjela postojala i unutar Akademije. Oni tvrde da se sva sačuvana Platonova djela mogu pripisati njegovim egzoterijskim učenjima, iako postoje i ezoterijska, nepisana učenja (*ágrapha dogmata*), koja se odnose na metafizička i ontološka učenja koja je Platon usmeno predavao svojim učenicima u Akademiji.

Kada govorimo o "ezoterijskom učenju", valja napomenuti da taj pojam nosi višestruko značenje. On može predstavljati unutarnja, nepisana učenja, kao i popularni "ezoterizam" svih vrsta koji je cvjetao u 19. i 20. stoljeću kao fenomen povezan s krizom filozofije i religije, obilježen gubitkom smisla i vrijednosti, ali i na slične pokrete koji su se iz istih razloga pojavili tijekom prvih stoljeća naše ere.

Stoljećima je ta tradicija ostala periferna unutar zapadne kulture – kulture koja je inače odbacivala sve što je smatrala tuđim ili "neprijateljskim" njezinoj utvrđenoj racionalnosti i vjeri.

Philosophia perennis

Ono što se zove *Philosophia perennis* ili "vječna filozofija", trajna je i zajednička osnova cjelokupne filozofije koja se, prema Leibnizu, nalazi u osnovi svih religija i svih mističnih tradicija koje su čovječanstvu otkrili božanski posrednici (Hermes, Pitagora, Buddha i dr.).

Da bi se doprlo do tog zajedničkog temelja, nužno je nadići sve oblike "centrizama" koji polažu pravo na istinu (etnocentrizam, religiocentrizam itd.).

Treba imati na umu da znati nešto (*episteme*) i imati mišljenje o tome (*doxa*) nije isto. Stoga nas filozofija u smislu istinske ljubavi prema mudrosti (kako god je zvali, želeći naglasiti njezinu puninu i univerzalnost) poziva na promišljanje i istraživanje svijeta u njegovoj cjelovitosti te na stjecanje kako znanja tako i sposobnosti da živimo u skladu s istinama koje smo otkrili. Uostalom, kao što Pierre Hadot potvrđuje: "Istinsko znanje, u konačnici, jest oblik 'znanja o tome kako djelovati', a istinsko 'znanje o tome kako djelovati' jest znanje o tome kako činiti dobro."

Svaka filozofska škola, na temelju skupa prihvaćenih postulata, izgrađuje vlastito učenje, nudeći pritom svoje tumačenje svijeta i načine uzdizanja ljudskog života. Ipak, pri razmatranju bilo kojeg učenja nailazimo na neriješena pitanja. Povijest različitih filozofskih škola povijest je novih formulacija i pojave novih nijansi. Ne postoji filozofija koja posjeduje apsolutno cjelovito znanje. A budući da filozofija nije egzaktna znanost, već prije umijeće življenja, važno je da ona doprinosi oblikovanju našeg svjetonazora i služi kao putokaz za život. Neki će možda dati prednost učenjima stoika, drugi platonistima, treći peripateticima ili nekoj drugoj filozofskoj školi. Važno je koračati prema horizontu, mjestu susreta mikrokozmosa i makrokozmosa, birajući put koji nam se čini najprikladnijim.

ARISTOTEL I ALEKSANDAR

Marta Mihičić



Aleksandra Makedonskog povijest pamti kao jednog od najvećih vojskovođa svih vremena, onoga koji je krenuo u vojni pohod na Aziju, presjekao Gordijski čvor, osvojio Perziju, proglasio se faraonom u Egiptu, stigao do Indije i u samo trinaest godina stvorio dotad najveće carstvo. Aristotela, Platonova učenika i Aleksandrova učitelja, pamtimo kao jednog od najznačajnijih filozofa svih vremena. O obojici su napisane mnoge knjige i rasprave, ali malo je tekstova koji jasno rasvjetljavaju njihov međusobni odnos.

Poziv filozofu s makedonskog dvora

Obrazovanje u staroj Grčkoj išlo je ruku pod ruku s odgojem, elementarnom ljudskom tekovinom. Prema Aristotelu, obrazovati znači razvijati inteligenciju i učiti ono što je korisno za život, dok odgajati znači razvijati karakter i učiti ono što vodi vrlini. Upitan jednom koliko se odgojeni i učeni ljudi razlikuju od neodgojenih i neukih, Aristotel je odgovorio: *Koliko živi od mrtvih.*

Za Aristotela, kao i za Platona, odgoj građana predstavljao je jednu od najvažnijih zadaća države. Smatrali su da odgojem građani stječu ne samo sposobnost sudjelovanja u upravljanju državom nego i spremnost na pokoravanje vlasti.

Makedonskom kralju Filipu II. i supruzi Olimpijadi sin Aleksandar rodio se 356. g. pr. Kr. O Aleksandrovu odgoju i obrazovanju Plutarh je napisao: *U nastojanju oko njegova obrazovanja bilo je, kako je prirodno,*

mnogo takozvanih hranitelja, odgajatelja i učitelja, a nad svima je stajao Leonida, čovjek stroga značaja i rođak Olimpijadin… Onaj, međutim, koji je sebi prisvajao ulogu i naslov odgajatelja bio je Lisimah, rodom Akarnanijac…

Uvidjevši da Aleksandrovu žestoku i naglu ćud neće moći samo tako ukrotiti, kralj Filip piše Aristotelu: *Filip pozdravlja Aristotela. Znaj da mi se rodio sin. Vrlo sam, dakle, zahvalan bogovima, ne zato što mi se rodio sin, nego zato što mi se rodio za tvoga života. Nadam se da će on, od tebe odgajan i obrazovan, biti dostojan i nas i nasljedstva u vladi.*

Filip time nastavlja tradiciju svojih prethodnika koji su održavali veze s filozofima, umjetnicima i uglednicima svoga vremena, a sam odabir najslavnijeg Platonova učenika za Aleksandrova učitelja bio je, po svoj prilici, i stvar prestiža. No, čini se da je glavni razlog pozivu ipak bio političke prirode, budući da je Aristotel bio savjetnik te kasnije i zet atarnejskog kralja Hermije. Filip je s Hermijom sklopio savez o pomoći u ratu protiv Perzijanaca, pa je taj odabir trebao učvrstiti njihovo savezništvo.

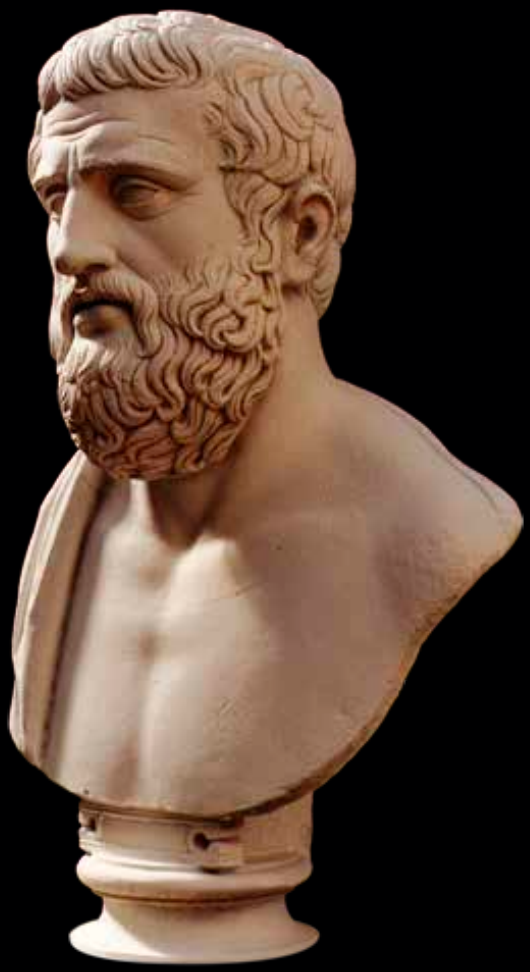
Aristotel se pozivu rado odazvao jer je njegov otac Nikomah bio osobni liječnik Filipova oca, kralja Aminte, pa je kao dijete nekoliko godina proveo na makedonskom dvoru. Osim toga, Aristotelu, kojemu su tada bile četrdeset i dvije godine, nesumnjivo se svidjela mogućnost združivanja političke moći s filozofskim obrazovanjem, što je bio neostvareni etičko-politički ideal njegova učitelja Platona. Tako je Aleksandar u petnaestoj godini (neki izvori navode trinaestu) za učitelja dobio Aristotela. Bio je to povijesni susret učitelja i učenika koji će ostaviti snažan trag u povijesti Zapada, susret staloženog filozofskog genija s "uraganski dinamičnim i stihijski impulzivnim makedonskim kraljevićem", kako je to opisao Miloš N. Đurić.

Aristotel

Rođen u Stagiri 384. g. pr. Kr., Aristotel rano ostaje bez roditelja pa brigu o njemu preuzima Proksen koji mu je najvjerojatnije bio rođak. Uvidjevši veliki potencijal u bistrom dječaku, Proksen ga u dobi od sedamnaest godina šalje na školovanje u Atenu gdje pristupa Platonovoj Akademiji. Tamo će ostati dvadeset godina, sve do Platonove smrti, i steći velik ugled te od učenika postati učitelj. Sam Platon ga je nazivao "Čitateljem" i "Umom raspravljanja". Njegovi su suvremenici zapisali da mu u učenosti nije bilo ravna, a njegova djela svjedoče o enciklopedijskoj upućenosti u mnoga područja znanja te o izvanrednoj sistematičnosti.

Iako se učitelj i učenik nisu sasvim slagali u mišljenjima, za Platonova života među njima nije bilo značajnijih razilaženja; tek će se kasnije Aristotel udaljiti od Platonova učenja. Naime, prema Platonu postoji nadosjetilni, vječni svijet ideja u kojem caruje ideja Dobra. Prolazni i promjenjivi svijet njegov je odraz, pa je glavna težnja Platonove filozofije okrenuti se od prolaznog neprolaznom Dobru. Aristotel odbacuje Platonovu transcendentnu ideju Dobra kao ideal jer prelazi granice ostvarivosti te se bavi najvišim dobrom u ovome svijetu. Time mijenja perspektivu sagledavanja Platonove ideje Dobra i spušta je iz božanskih visina u ovozemaljski život. Njegova je filozofija racionalna i realistična, ukorijenjena u iskustvenom. Sam Aristotel svoju filozofiju naziva filozofijom o ljudskim stvarima ili praktičnom filozofijom.

Razliku između dvaju velikana najbolje je opisao Goethe: "Platon se kreće u visinu, s čežnjom da se vrati onamo otkud je došao. Sve što on izražava tiče se nečega što je vječno, cjelovito, dobro, istinito, lijepo, te žudi da u svačijim grudima potakne unapređivanje tih vrijednosti... Aristotel stoji prema svijetu kao čovjek graditelj. On je tu, i želi tu djelovati i stvarati. On opisuje golem krug za svoju građevinu, kupi građu sa svih





strana, pa je uređuje i slaže, te se ona pravilno kao piramida diže u visinu, dok se Platon kao obelisk ili, štoviše, kao šiljast plamen diže k nebu."

Nakon Platonove smrti Aristotel napušta Akademiju i odlazi u grad Asos u Maloj Aziji u kojem osniva ogranak Akademije. Na poziv svoga najpoznatijeg učenika Teofrasta odlazi u Mitilenu na otoku Lezbu, gdje ga zatiče poziv makedonskog kralja Filipa.

Po završetku svoje učiteljske službe na makedonskom dvoru, koja je prema različitim izvorima trajala između tri i pet godina, odlazi u Atenu, prvi put nakon Platonove smrti. Akademija je u to vrijeme bila pod vodstvom Ksenokrata pa Aristotel osniva vlastitu filozofsku školu unutar vježbališta Likej. Jutarnja predavanja u Likeju bila su namijenjena užem krugu naprednih učenika, a večernja ljubiteljima općeg znanja. U Likeju su se uz filozofiju po prvi put empirijski proučavale i fizika, biologija, zoologija, botanika, astronomija, književnost, psihologija i mnoge druge znanosti čiji je začetnik bio upravo Aristotel. On je prvi udario temelj egzaktnom proučavanju svijeta na kojemu je izrasla moderna znanost.

Nakon Aleksandrove iznenadne smrti 323. g. pr. Kr., u Ateni je naraslo protumakedonsko raspoloženje. Aristotel je, poput Sokrata, optužen za bezbožnost, a politička pozadina optužbe bile su njegove snažne veze s makedonskim dvorom. Nakon dvanaest godina poučavanja napušta Likej i povlači se na otok Eubeju, obrazloživši to riječima da ne želi Atenjanima dati priliku da se ponovno ogriješe o filozofiju (aludirajući na Sokratovu smrt). No, umro je već sljedeće godine, 322. g. pr. Kr., u šezdeset i drugoj godini života, godinu dana nakon svog učenika Aleksandra.

Smatra se da su njegova djela sinteza cjelokupnog grčkog iskustva, a najpoznatija su: *O duši, Metafizika, Organon, Nikomahova etika, Retorika, Poetika* i *Politika*. Uz Platona i Sokrata, Aristotel je najvažniji utemeljitelj zapadne filozofije. Utjecaj Aristotelovih djela na zapadnu misao bio je golem pa ga je Karl Marx nazvao Aleksandrom Makedonskim helenske filozofije.

Kako je Aristotel odgajao Aleksandra?

Aristotel je u Aleksandru pronašao dostojnog učenika koji je, kako piše Plutarh, *po prirodi bio prijatelj znanosti i književnosti i ljubitelj čitanja, a* Ilijadu *je smatrao popudbinom ratne vrline…* Kao mjesto za školu i podučavanje kralj Filip im je odredio svetište nimfa kod Mijeze. U sjenovitim šetalištima oko svetišta Aristotel je podučavao mladog kraljevića zajedno s njegovim družbenicima iz djetinjstva, među kojima su bila i dva buduća kralja, Ptolemej i Kasandar, te njegov najbolji prijatelj Hefestion.

Već potkovanog u glazbi, gimnastici, poeziji i ratnim vještinama, Aristotel budućeg vladara i vojskovođu podučava helenskoj etici i politici, a vjerojatno i retorici, o kojoj je još na Akademiji držao sustavna predavanja. Iako se o sadržaju poduke ništa pobliže ne zna, nesumnjivo je nastojao moralno djelovati na Aleksandra i razviti u njemu vrline po uzoru na Homerove junake: čast, trezvenost, pravednost, plemenitost, osjećaj za mjeru, prijateljstvo.

Također je vrlo vjerojatno da je svome učeniku nastojao usaditi i temeljne ideje svoje praktične filozofije koje će, doduše, tek kasnije zapisati: *Življenje, to je nešto zajedničko i čovjeku i biljkama, a mi tražimo nešto što je svojstveno čovjeku. Treba se, dakle, ograditi od vegetativnog življenja, hranjenja i rasta. Na to se nadovezuje osjetilni život – samo je to čovjeku zajedničko s konjem, volom i svakom drugom životinjom. Preostaje kao specifična odlika čovjeka život ispunjen djelatnošću koja je svojstvena razumnom biću, i to razumnom biću koje se, s jedne strane, pokorava razumu, a s druge strane i samo posjeduje razum i misli.* (*Nikomahova* etika) Pošto je samo razumni dio svojstven čovjeku, prema Aristotelu čovjek je ljudsko biće samo onda kada djeluje razumno. No, kaže: *Uvjet za utjecaj razuma na djelovanje čini suzdržljivost ili samosvladavanje; gdje*

nema suzdržljivosti, pojavljuje se provalija između razuma i djelovanja. Zato upozorava na naročit oprez kada je riječ o užicima.

Kako je prava mjera oduvijek bila helenski ideal, Heleni su se dičili da samo oni poznaju mjeru i ritam. Dio Aleksandrove poduke zasigurno je bilo Aristotelovo načelo mjere i sredine koje je predstavljalo temelj njegovih etičkih i političkih razmatranja. *Sredinom, pak, u stvarima nazivam ono što je jednako udaljeno od jedne i druge krajnosti… a sredinom s obzirom na našu prirodu nazivam ono što nije ni suviše ni premalo... Govorim, naime, o etičkoj vrlini, jer ona ima posla s afektima i radnjama, a baš u njima mogući su pretjeranost i nedostatak i sredina. Na primjer, bojati se i ne bojati se, zaželjeti i rasrditi se, sažaliti se i razveseliti se i ražalostiti se moguće je suviše ili premalo, a ni jedno ni drugo nije dobro… Vrlina je, dakle, neka sredina, jer je za nju bitno da teži za onim što je u sredini... A sredina je držanje između dviju mana, jedne koja je suvišak i druge koja je nedostatak… Hrabrost je prava sredina između plašljivosti kao nedostatka i pomamne smjelosti kao pretjeranosti... Jer, lako je ne pogoditi cilj, a teško ga je pogoditi...* Dakle, prema Aristotelu, čovjekov zadatak je izbjegavanje krajnosti i postizanje mjere.

Aristotel je govorio da za etiku nije najvažnija spoznaja vrline, nego moralno djelovanje – život u skladu s vrlinom. Za razvoj vrlina naglašavao je važnost vježbe i navike. No, mnogi ne rade tako, nego se predaju etičkom teoretiziranju i misle da će filozofiranjem postati moralni. *Oni liče na bolesnike koji, istina, pažljivo slušaju liječnika, ali nimalo ne izvršavaju njegova naređenja. Kao što, dakle, takvi bolesnici ne mogu ozdraviti, tako ni oni neće spasiti svoju dušu filozofiranjem…(…) Kao što u Olimpiji ne stječu vijenac oni koji su najljepši i najjači nego oni koji se nadmeću, tako se i u životu lijepo i dobro stječe samo pravim djelovanjem.*

Aristotel je Aleksandra učio da Helenima bude vođa, a barbarima gospodar koji će ih privesti helenskoj kulturi. Helensko pleme, govorio je, drži sredinu ne samo po geografskom položaju između Europljana i Azijaca nego i sredinu u sposobnostima, pa je stoga hrabro i razumno… Kada bi bilo ujedinjeno u jednu državu, moglo bi vladati svim narodima.

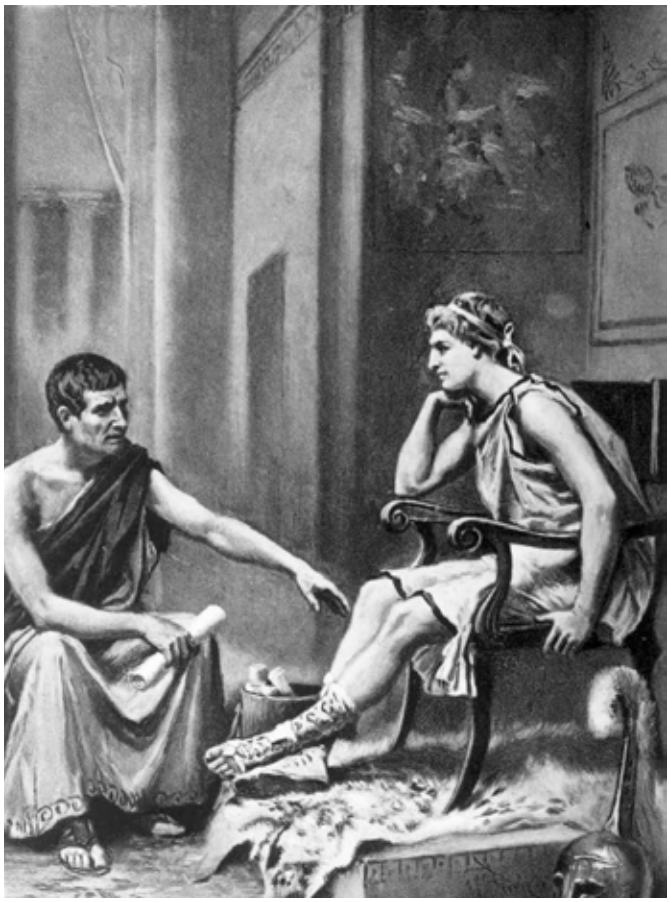
Nastojeći Aleksandra osposobiti za praktičnu političku djelatnost, zacijelo ga je podučavao i praktičnopolitičkoj helenskoj tradiciji na koju se nastavlja njegova filozofija: *Ako je ono (tj. ljudsko dobro), doduše, isto i za čovjeka pojedinca i za državu, ipak se kao veća i savršenija stvar pojavljuje zasnivanje i održavanje dobra države; ako je dobro dostojno da ga voli i čovjek pojedinac, još je lakše i božanstvenije ako to čini koji narod ili država. … Najbolju državu mogu ostvariti oni koje odlikuju razum i ratnička hrabrost.*

Od Aristotela je Aleksandar usvojio i ideju prijateljstva koja mu je bila vodilja do kraja života. Naime, u helenskoj tradiciji prijateljstvu je pridavan velik značaj pa je učenje o prijateljstvu bilo jedno od najvažnijih dijelova praktične etike u filozofskim školama.

Budući da je Aleksandar pokazivao izuzetnu sklonost prema ezoteriji, što je naslijedio od majke Olimpijade koja je bila velika štovateljica Dionizova kulta, Plutarh navodi da ga je Aristotel uveo i u tajna i dublja učenja koja filozofi ne iznose pred širu javnost… Ta su se učenja prenosila usmenim putem i o njima se vrlo malo zna.

Kada je Aleksandar proglašen kraljem, Aristotel napušta makedonski dvor i putevi učitelja i učenika počinju se razilaziti.

Aleksandar je Aristotela volio i cijenio i smatrao ga je svojim duhovnim roditeljem. No, Plutarh piše: *Aleksandra je bilo nemoguće odvratiti ma od čega što je jednom naumio učiniti. Dok je Aristotelu grad-država bila središte života, i isticao je zlatnu sredinu, Aleksandar je sanjao velike snove o svjetskom carstvu koje će združiti Europu s Azijom. Aristotel također nije odo-*



bravao Aleksandrovu težnju da Grke i barbare tretira ravnopravno. Aleksandar će na svojim putovanjima prihvatiti različita učenja i kultove pa će i to dijelom biti razlog njihova udaljavanja.

S vremenom je veza između učitelja i učenika postajala sve slabija, pogotovo nakon što je Aleksandar dao pogubiti Kalistena, Aristotelova nećaka, kojega je bio uzeo u svoju službu po Aristotelovoj preporuci, a koji je bio osumnjičen za sudjelovanje u zavjeri.

Aleksandar Veliki – vojskovođa i filozof

U vrijeme vladavine Filipa II. Makedonskog Helada je dotaknula samo dno demokratskog, ekonomskog, kulturnog i umjetničkog razvoja. Minulo je zlatno doba Atene, Helada je razjedinjena, rascjepkana, državice su međusobno zavađene i zaraćene. Makedonija se vođena Filipom II. izdvaja kao najjača sila, ali Filipu nedostaje Solonova ili Periklova snaga i karizma da ujedini Heladu. Demokracija se pokazala nedjelotvornom u vremenu koje je tražilo jaku osobnost koja bi bila sposobna oživjeti stare ideale i ujediniti Helene. Aristotel je tu osobnost prepoznao u Aleksandru, budućem kralju-filozofu.

Iznenadnom smrću kralja Filipa, Aleksandar je u svojoj dvadesetoj godini postao kraljem (336. g. pr. Kr.). Najprije ga je u Korintu većina grčkih državica imenovala vrhovnim vojnim zapovjednikom u pohodu na Perziju. Nakon bitke kod Granika u kojoj nadmoćno pobjeđuje Perzijance, postaje nezaustavljiv u svom pohodu na Istok. To je razdoblje u kojem se Istok i Zapad približavaju, razmjenjujući međusobno ono najbolje u kulturnom i znanstvenom smislu te tvoreći ono što danas nazivamo helenizmom.

Učitelj je htio da učenik ostvari panhelensku misiju, i učenik je doista najvrjednije helenske tekovine prenio kroz gotovo cijeli tada poznati svijet. Kozmopolitska i humana strana njegova duha učinila je da mu se podanici klanjaju, a vojnici služe gotovo bez prigovora.

Nakon pobjede bio je isto toliko plemenit koliko i strašan u bitci. Svoje je ranjenike uvijek pohodio i bio im moralna potpora. Jednom, iscrpljen dugotrajnim maršem kroz bezvodne krajeve, odbio je vodu koje je bilo dovoljno samo za njega, ali ne i za njegove vojnike. A kad konjanici vidješe njegovo samosvladavanje i duševnu veličinu, povikaše prema Plutarhu: *Neka nas odvažno vodi (…) jer niti smo umorni, niti žedni, niti uopće sebe smatramo smrtnim ljudima dokle god imamo takva kralja!* Svladavanje sebe smatrao je većom vladarskom vrlinom od pobjeđivanja neprijatelja.

Priča se da su se jednom Aleksandrovi vojnici prestrašili veličine i brojnosti Darijeve vojske te su svom kralju savjetovali da ih napadnu noću, a ne danju. *Ja pobjedu ne kradem!*, mirno im je odgovorio Aleksandar.

Povijesni zapisi govore da je bio mudar u vijećanju, hrabar u borbi, darežljiv prema dostojnima, ponekad nepromišljen u postupanju s vojnicima, ali pravedan, vedar i dobar prijatelj.

Povjesničar Arijan piše ovako: *Vrlo umješno bi razabirao što treba učiniti u još nejasnim prilikama, a u jasnim kao da mu je bilo poznato kakve će biti posljedice. Vrlo vješto je postavljao vojsku, naoružao je i njome upravljao (…) U svemu tome bio je odličan.*

Učitelji koji su djecu odgojili dobro zaslužuju više poštovanja nego roditelji koji su ih samo rodili; jer ovi su im pružili samo život, a pravi učitelji – dobar život, citira Diogen Laertije Aristotela. Sam Aristotel u svojoj će *Politici* napisati kako čovjek postaje valjan odgojem – neke stvari ljudi uče navikavajući se, a druge slušajući…

Koliko je Aleksandar, kojega će potomstvo nazvati *Velikim*, postao valjan odgojem, odnosno koliko je bio dobar učenik ili, s druge strane, koliko je imao dobrog učitelja, možda možemo nazrijeti iz njegova pisma Aristotelu: *Ja bih više volio da se odlikujem najuzvišenijim znanjem, negoli svojom političkom moći…*

Nalazeći se na razmeđu dvaju svjetova, Aristotel pripada kulturi stare Helade, a svojim znanstvenim umom novom vremenu čiji je stjegonoša Aleksandar Veliki. S Aristotelom je helenska misao dosegla puni procvat, Aleksandar ju je prenio u sve krajeve koje je osvojio, a duhovno žarište preselio je iz Atene u Aleksandriju.



O MUDROSTI



Kralj koji je želio upoznati istinski smisao života

Bijaše jedan kralj koji je cijeloga života vodio ratove kako bi proširio granice svoga kraljevstva. U šezdesetoj je godini shvatio da nije pronašao smisao života na zemlji. Sazvao je vijeće svojih ministara i zapovjedio im: "Uzmite sav novac iz mojih riznica i pođite na sve četiri strane svijeta. Nabavite mi najmudrije knjige da upoznam istinski smisao života."

Savjetnici uzeše vreće novaca i pođoše na sve četiri strane svijeta. Nakon sedam godina vratiše se s četrdeset deva natovarenih raznovrsnim malim i velikim knjigama. Pred kraljem je stajalo brdo knjiga. Kad ih je ugledao, kralj povika: "Šezdeset i šest mi je godina, nemoguće je da ih sve pročitam. Načinite mi njihov sažetak!"

"Sedamdeset i tri su mi godine", reče kralj. "Nemam vremena pročitati sve te knjige. Načinite još jedan sažetak." Načiniše kako je kralj naredio. Za sedam godina napisan je tovar knjiga koji je pred kralja donijela jedna deva.

"Osamdeset mi je godina", reče kralj. "Zdravlje mi je narušeno, oči umorne. Neću ih moći pročitati. Sažmite još jednom!"

Mudraci su radili dan i noć sljedećih sedam godina. Sažetak sažetaka bila je velika knjiga u kojoj je bila sva mudrost cijeloga svijeta. Upravo toga časa dojuri sluga i reče mudracima: "Brzo donesite knjigu, kralj je na umoru!" Bilo mu je osamdeset i sedam godina. Najmudriji među mudracima priđe kralju u smrtnoj agoniji.

Kralj mu tiho prošaputa: "Sažmi sve u jednu rečenicu."

"Živi sadašnji trenutak", reče mudrac.

Izvadak iz knjige Bruna Ferrera, 365 malih priča za dušu.

Priredila: Ivančica Krivdić

NEUROZNANOST I PLATONOVA KRILATA KOLA

Fernand Schwarz

Duša je poput kola s krilatim konjima i kočijašem koji zajedno tvore jednu cjelinu.
Platon, Fedar, 246a

Generacija Z, koja je odrasla uz videoigre i mobitele, razvila je određene moždane funkcije povezane s brzinom i automatizmom, ali na štetu drugih sposobnosti poput rasuđivanja i samokontrole, objašnjava francuski neuroznanstvenik i profesor psihologije Olivier Houdé[1].

Mozgovi djece rođene u digitalnom dobu anatomski su jednaki onima prijašnjih generacija, no neuronski sklopovi koji se formiraju posve su drugačiji. Pred ekranima, ali i u životu općenito, ovi takozvani digitalni urođenici imaju neku vrstu ekspresnog moždanog vlaka koji juri između oka i palca. Pritom koriste samo jedno područje mozga kako bi povećali brzinu donošenja odluka i prilagodbu *multitaskingu* (istodobnom obavljanju više zadataka), što je povezano s emocijama. Međutim, ovo šteti drugim, sporijim funkcijama mozga – sposobnosti distanciranja, refleksije i kognitivne otpornosti.

U ljudskom mozgu postoje tri sustava. Jedan je brz, automatski i intuitivan, izuzetno koristan pri



radu sa zaslonima. Drugi je sporiji, logičniji i promišljeniji. Treći sustav, smješten u prefrontalnom korteksu, omogućuje biranje između prva dva: to je srce inteligencije.

Inteligencija podrazumijeva sposobnost izbora između refleksivnog promišljanja i spontane intuicije. Taj treći sustav omogućuje nam da zaustavimo automatske misaone procese kada je potrebno logičko zaključivanje ili primjena moralnih načela. To je kognitivna otpornost. Inhibirati, odnosno zaustaviti se, znači pružiti otpor. Digitalni urođenici moraju ponovno naučiti pružati otpor kako bi mogli kvalitetnije i kritičnije promišljati.

Do početka 2000-ih poznavali smo dva kognitivna sustava u mozgu. S jedne strane, refleksivni, logički i matematički sustav misaonih procesa koji nam omogućuje rasuđivanje, a proučavao ga je švicarski psiholog i filozof Jean Piaget, te s druge strane, sustav automatsko-intuitivnog mišljenja koji koristi brze mentalne prečace – heuristike. Opisao ga je dr. Daniel Kahneman, a najviše ga koriste mladi Z generacije.

Daniel Kahneman je dokazao da se odrasli ne ponašaju racionalno u svojim prosudbama što mu je 2002. godine donijelo Nobelovu nagradu za ekonomiju. On ukazuje na činjenicu da odrasli više vole koristiti vrlo brze automatske strategije nego sporiji analitički sustav koji se oslanja na refleksiju.

U svom nedavnom istraživanju, Olivier Houdé otkrio je da postoji još jedan, treći sustav nazvan sustav inhibicije ili "unutarnji sudac" koji je sposoban prekinuti heuristički sustav i aktivirati refleksivno promišljanje. Također, u osobi može potaknuti znatiželju, sposobnost pronalaženja rješenja, ali i strah od pogreške te sumnje koje, kada su integrirane u misli, omogućuju promišljenije djelovanje.

Kognitivna otpornost također je svojevrstan faktor tolerancije. Ona omogućuje interpersonalnu inteligenciju, to jest sposobnost da se utišavanjem vlastitog gledišta prihvati tuđe. Odgajati mozak znači učiti ga da se odupre vlastitoj nerazumnosti, što predstavlja ogroman izazov za kognitivne znanosti i za današnje društvo.

Neuroznanost ukazuje na to da mozak nije u stanju odvojiti emocije od inteligencije te ih stoga moramo naučiti koristiti i kontrolirati.

Olivier Houdé uspoređuje ova tri sustava s krilatim kolima Platonova *homo triplexa* (*trostrukog čovjeka*).

Prema Platonu, na našu dušu utječu tri sustava: požudni – *epithymetikon*, smješten u donjem trbuhu, koji vlada željama i nagonima (i podudara se s heurističkim sustavom); razumski – *nous* (*logistikón*) koji se nalazi u glavi i najracionalniji, najrazboritiji je dio duše. Međutim, kako tvrdi Platon, ova dva sustava mogu se međusobno suprotstaviti te uvodi treći, srčani – *thymoeides*, koji utjelovljuje entuzijazam ili volju, smještene u srcu. U mitu o nebeskim krilatim kolima ili kolima duše uspoređuje ih s kočijašem, *nousom*, koji upravlja dvama konjima: hirovitim crnim konjem (*epithymetikon*) i poslušnim bijelim konjem (*thymoeides*). Dakle, Platon je već tada shvatio važnost postojanja bijelog konja koji kontrolira impulzivnog crnog konja i omogućava uzdizanje duše prema nebu. To je temelj svih filozofskih učenja, jer upravo je uloga filozofije pobijediti strasti kako bi se duša mogla uzdići u visine.

S francuskog prevela: Vesna Perhat



[1] Francuski učitelj-istraživač i psiholog, autor knjige *Comment raisonne notre cerveau* (*Kako naš mozak razmišlja*).



Sve stvari su u svemiru, a svemir je u svim stvarima:
mi smo u njemu, a on je u nama;
na taj način sve se slaže u savršenom jedinstvu.

Giordano Bruno